

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Redactie-sekretariaat: Postbus 7176 te Amsterdam.

Administratie: Pasteursingel 29b, Rotterdam-7

H. DE JONG — AMSTERDAM

Gestalten uit de boeken Samuël

David

David heet in de Bijbel de man naar Gods hart. Zijn rijk, zijn regering is een voorlopig eindpunt geweest van Gods heilsweg met zijn volk. De overgang van de richterentijd naar het koninkrijk van David is als die van deze eeuw naar de toekomstende, niet gelijk, maar toch gelijkend.

Geen wonder daarom dat op de naam van koning David altijd weer afgedongen is onder de mensen. Het mooie mag niet bestaan. Men heeft de duisternis liever dan het licht.

Zo weten velen, ook in de kerk, van David vaak niet meer, dan dat hij 't aangelegd heeft met de vrouw van één van zijn officieren en dat is voldoende voor hen om gemeen te gaan grijzen, zodra zijn naam valt: Als dat een man naar Gods hart is, dan kan ik nog menig potje breken voordat ik Gods gunst verspeel! Zo spiegelt men zich zacht aan David.

De mensen die dit doen zouden eens eerlijk moeten overwegen, hoe hun eigen leven eruit zou zien, wanneer zij, als David, de werkelijke macht zouden hebben om te doen waar ze zin in hadden; wanneer ze zich geen zorgen zouden behoeven te maken over de gevolgen van hun daden, zoals ontslag, rechtsvervolging, verlies van eer en goede naam. Dat alles immers had David niet te duchten. Van hem gold wat Prediker van de koningen uit die tijd in 't algemeen zegt: ze doen al wat hun behaagt en wie zal tot hen zeggen: Wat doet gij? (Pred. 8:3, 4). Geen verantwoordingsplicht tegenover welke instantie ook maar — nog eens, hoe zou uw leven eruit zien als dat met u het geval was?

Maar God dan? Zeker, David was aan God verantwoording schuldig. De profeet Nathan komt namens God David zijn zonden onder het

oog brengen. Weet u, dat de man daarmee zijn leven riskeerde, weet u, dat er geen haan naar gekraaid zou hebben, als David Nathan een kopje kleiner had laten maken, om deze moedige daad van de profeet? Want, nog eens, wie zou tot David zeggen: wat doet gij? God is immers zo ver?

o—o

Tegen deze achtergrond moeten we ons eens verwonderen over de volstrekt vrijwillige rouwmoedigheid van David, die nu eens niet bepaald was door vrees voor de gevolgen. Het in de absolute macht hebben, een stem als die van Nathan voor goed het zwijgen op te leggen, maar dan toch de man vóór zich te laten staan, hem uit te laten praten, hem aan te kijken en te zeggen: je hebt gelijk, ik heb tegen de Here gezondigd — kijk, dat is ook David! Overweeg dit berouw, voordat u over zijn zonde oordeelt. Hoe pover en zielig zijn hierbij vergeleken vaak onze schuldbelijdenissen. Zo afgedwongen, omdat wij er niet onderuit kunnen. David heet de man naar Gods hart. Niet om zijn fouten, maar om wat hij met zijn fouten deed: ze toegeven, ze in vrijheid belijden.

o—o

Dit blijkt echt niet alleen bij deze misstap uit het midden van zijn leven. Ik wil die flankeren met één uit zijn jeugd en één uit zijn ouderdom.

Uit zijn jeugd. Ik bedoel nu de wijze waarop David reageert op de inderdaad grove belediging van de bruid Nabal, die de jongens van David met woorden van zijn erf af ranselt, als ze een beroep komen doen op de goedgavigheid, die bij een feest hoort. (1 Sam. 25)

Als deze jongens terugkomen en David vertellen van hun weder-varen lezen we heel droog in de bijbel: „Daarop zeide David tot

zijn manschappen: ieder gorde zijn zwaard aan. Toen gordde ieder zich het zwaard aan. Ook David zelf gordde zich het zwaard aan.” Dit is zeer suggestief verteld, je hoort 't geluid van slagersmessen die geslepen worden. Het is wel een begrijpelijke reactie van David, vooral als je weet, dat David Nabal heuse diensten had verleend. Toch is het 't reageren van iemand, die nogal hoog in de boom zit.

Ik sloeg wel een man dood om mijn kwetsuren. Kaïn wordt zeven maal gewroken, maar David zeventig maal zeven maal naar de oude wet van de woestijn.

David gordde zich het zwaard aan. Ja, David, toen gij jonger waart, gorddet gij uzelf en ge gingt waar ge wildet en dat zou heel raar afgelopen zijn als je niet tegengehouden was.

David liet zich tegenhouden door een vrouw, de vrouw van Nabal. Die zei: David, je bent messias. En een messias helpt zichzelf niet, maar die wordt geholpen. Geef 't over aan de Here, David. David liet zich tegenhouden door een vrouw. Arrogant als hij was, had hij toch deze nederigheid, want daar was in die tijd nederigheid voor nodig. Mevrouw, u hebt gelijk! Veel mannen zeggen dat nog niet eens tegen hun eigen vrouw, en van de vrouw in het algemeen zeggen ze: van wijven moet je je niets aantrekken.

o—o

David is anders en in dat anders zijn een man naar Gods hart. Zo is die geschiedenis met Nabal toch een stukje koninkrijk Gods. Net als die volkstelling op 't eind van David's leven (2 Sam. 24). Een

koning die oud en blasé geworden is en nu zijn macht in cijfers uitgedrukt wil zien om er mee te kunnen schuiven.

En dan de straf van God daarover, een zware pestepidemie, en dan niet een regeringsverklaring, als dat volkstelling en pest niets met elkaar te maken hebben, al ligt 't voor de hand dat te denken, maar een koning die van z'n troon afstijgt, midden onder het volk gaat staan en zegt: „Zie, ik heb gezondigd, — maar deze schapen, wat hebben zij gedaan?” Davids regering is een stukje koninkrijk Gods, niet omdat 't er foutloos toe gaat, maar omdat de gene, die aan de top is, met z'n fouten de goede kant op gaat, de kant van de verootmoediging voor God en de mensen. David gaat voor in nederigheid. En we denken aan Vondel: 'De hemel heeft het kleen verkoren / Al wie door ootmoed wordt herboren / die is van 't goddelijk geslacht'. En eigenlijk heb ik David nu geen recht gedaan. Ik heb immers 'n drieluik van zijn fouten opgehangen, al was dat niet om te schimpen. Maar mag ik dan toch nog met een verrukkelijk detail eindigen? Ik schrijf zomaar over uit 2 Sam. 9: „David zeide: is er soms nog iemand over van het huis van Saul? Dan wil ik hem trouw bewijzen terwille van Jonathan”. Trouw aan het huis van Saul! Dat is goed voor kwaad vergelden. Dat is de liefelijke sfeer van de bergrede. Als dat niet de smaak van het koninkrijk Gods geeft! Om deze dingen heeft Jezus 't een eer gevonden, dat Hij door de mensen als Zoon van David werd aangesproken. Zoon van David, ontferm u over ons!

In dit nummer:

Pagina 275

Drs H. de Jong,
Gestalten uit de boeken
Samuël (David)

Pagina 276

Ds H. Smit,
Welke „wetsorde“?

Pagina 277

Drs H. E. S. Woldring,
Prof. dr H. Dooyeweerd
80 jaar

Pagina 278-279

Prof. dr J. G. Knol,
Vreemdeling en vreemdelingschap (slot)

Drs F. van der Meer
Tussen angst en walging

Pagina 280

Ds C. P. Plooy,
Over Van Ruler

Pagina 281

Prof. C. Veenhof,
Persschouw

WELKE „WETSORDE”?

Onderscheid in gebodstype

De voorschriften die we in het Oude Testament vinden zijn niet allemaal van het zelfde type. Wij treffen allereerst de „Gij zult...”, „gij zult niet...”-voorschriften aan. Die geboden leggen aan het volk Israël als het ware bij voorbaat de wil van God op. Voordat men zelf nog een stap gedaan heeft is men reeds ingevangen in deze verbondskoorden. Voordat men op weg is, is de weg al bepaald.

Er zijn ook voorschriften van een ander type. Dat zou ik willen omschrijven als het „Indien gij... wilt, dan...”-type. De koningswet van Deut. 17:14-20 is hiervan een voorbeeld. Deze wet start bij de wens van het volk, die in de richting van een koning gaat. Deze wens wordt gehonoreerd, maar omzoomd door tal van bepalingen, die moeten voorkomen, dat het volk zijn vrijheid zal misbruiken en zo in het moeras van de afval zal belanden.

Van dit type is ook het voorschrift over het houden van geloften, waarin met nadruk wordt gesteld, dat het **doen** van de gelofte in de vrijheid van een ieder wordt gelaten. Maar... **als** men een gelofte doet, **dan** dient men zich er ook stipt aan te houden. Men zie Deut. 23:21-23.

Ik denk ook aan het vervolg in Deut. 23: de vrijheid om druiven te eten en aren te plukken in wijngaard en akker van de naaste. **mits** men geen voorraadje meeneemt of de sikkels hanteert. Het onderscheid is duidelijk.

Bij de „Gij zult...”-voorschriften spreekt het gebod, vóórdat ik van start ben gegaan. Bij de „Indien gij... wilt, dan...”-voorschriften ben ik gestart (in mijn wensen, verlangens, handelingen) en komt het gebod mijn gang „bepalen”. Vóór de start — ná de start... zo zou men het korthedshalve kunnen typeren. Het lijkt me belangrijk dit te bedenken, omdat ook hieraan te zien is dat Gods wet niet betekent een insnoering en afsnijding van menselijke verlangens, overwegingen, wensen.

Vervulling is geen verdwijning

De komst van Christus en zijn volbrachte werk betekenen vervulling en vernieuwing. Het zou te ver voeren hierop in de diepte en de breedte in te gaan. Maar ik geloof, dat we mogen vaststellen, dat het bovengenoemde onderscheid zijn zin en betekenis niet heeft verloren.

In 1 Cor. 6:12-20 zien we duidelijk de vervulling en de vernieu-

Kerkelijk Leven

wing. Paulus spreekt daar over het seksuele leven en laat zien hoe de gehoorzaamheid op dit terrein krachten en impulsen ontvangt vanuit Christus: Pasen (14), Pinksteren (19), Goede Vrijdag (20). Inderdaad, alles is nieuw geworden. Maar dat betekent niet, dat het „Gij zult...” aan kracht of zin of duidelijkheid heeft ingeboet. Integendeel!

Ook van het „Indien gij... wilt, dan...”-type zijn voorbeelden aan te wijzen. Een heel duidelijk in Jac. 4:13-17 (het „jacobinisch voorbehoud”), waar de schrijver kort samengevat naar voren brengt, dat een zakenman vrij is plannen te maken en lijnen uit te stippelen, **mits** hij dat doet in nederigheid en niet als iemand die hoogmoedig denkt te kunnen beschikken over zijn eigen leven. „**Indien** je plannen wilt maken, **dan** in nederigheid tegenover de HERE die beschikt!” In het bekende „Deo volente” wordt onze bewegingsvrijheid tegelijk aangegeven en bepaald, heilzaam omgrensd.

Veel meer nog dan in de oude tijd, toen de wet fungeerde als „paedagoog in de richting van Christus” wordt thans ons leven beheerst door het „Indien gij... wilt, dan...”-type, al blijft het liefdegebod in zijn kern aan al onze stappen voorafgaan.

Toepassing op de kerkverbandelijke discussies

De lezer vraagt zich natuurlijk al lang af waar dat nu eigenlijk heen moet. Zie hier de „toepassing”. We hebben als kerken weer een dag gepraat over de inrichting van onze kerkelijke samenleving. En daarbij is wel duidelijk geworden, dat het te Spakenburg genomen besluit om te gaan in de lijn van de artikelen 31, 32, 33, 36 en 38 van het concept-akkoord van Kerkelijk Samenleven maar uiterst moeilijk kan „landen” op het erf van onze kerkengemeenschap. In deze artikelen wordt gesproken over het samenkomen door middel van afgevaardigden in regionale en landelijke vergaderingen, waarbij de samenstelling van de landelijke vergaderingen vanuit de regionale (dus

BIJBELSE RAADGEVINGEN

Hoort! — en uw ziel zal leven

Waarom willen de mensen toch niet horen?

Het is alsof in deze verwarde wereld met haar angsten en noden overal de stem van de HERE oproept: Zoekt Mij en leeft! Luistert toch naar mijn stem! Laat de goddeloze toch zijn weg verlaten! Hoe lang zullen jullie, overstandigen, het onverstand liefhebben? Hoe lang zullen jullie, spoters, vermaak in je spotternij hebben en jullie dwazen, de kennis haten?

Wie God in zijn wijsheid niet kent en erkent is onverstandig; wie in overmoed en gewetenloosheid durft spotten met het geloof in God; wie in klein-menselijke dwaasheid de godsdienst verwerpt als ouderwets en belachelijk, hij zal het ondervinden dat men niet straffeloos de oproep tot geloof en bekering in de wind kan slaan. Hij zal het ondervinden wat de wijsheidsleraar in Spr. 1:24-26 zijn leerlingen voorhield: 'Omdat je weigerde toen ik riep, niemand aandacht gaf toen ik mijn hand om te nodigen tot bekering uitstreekte, en

je al mijn raadgevingen in de wind sloeg en mijn vermaning niet aanvaardde, daarom zal ik ook lachen om je verderf. Ik zal spotten wanneer je verschrikking komen zal'. De wereld leeft nog in het heden van de genade.

Overal gaat de prediking van het Evangelie uit.

Maar er komt een tijd dat redding en behoud van het verderf niet meer mogelijk is.

Daarom roept de goddelijke Wijsheid zo luid op straten en pleinen, in vergaderplaatsen en raadzaalen, in al de verschrikkingen van het wereldgebeuren: Keert u tot mijn vermaning!

Wie weigert om naar Jezus Christus te luisteren, naar Hem die de opperste Wijsheid is, hij zal straks, zoals ons het Evangelie leert, met schrik voor zijn rechterstoel verschijnen. Dan zal hij te horen krijgen: Waarom hebt ge de kennis gehaat en de vrees voor de HERE niet verkozen, mijn raad niet gewild? Dan zal het oordeel zijn: Eet dan nu de vrucht van uw wandel.

Wij, doordrongen van dit ontzag voor de Heer, moeten proberen de mensen te overtuigen: 'Hoort — en uw ziel zal leven.

Bilthoven.

B. Telder

één maal „getrapt”) dient plaats te vinden. Overigens leveren deze artikelen eigenlijk nog maar een frame, een raam, dat later nog dient te worden „gevuld” door nadere konkretiseringen.

De bezwaren tegen deze artikelen bleken niet (meer) in de eerste plaats het „getrapte” karakter van de afvaardiging naar de landelijke vergadering te betreffen. De vrees voor heerschappijvoering speelt een belangrijker rol. Maar het diepste, meest principiële en daarom meest levenskrachtige bezwaar lijkt mij toch belichaamd te zijn in de stelling, dat de voorgenomen wijze van samenleven in de Schriften niet wordt geleerd. Het concept berust niet op een instelling van Christus of van zijn apostelen. En daarom is het niet pas in de (mogelijke) uitwerking maar in de wortel verkeerd! Op dat laatste argument — mijns inziens het diepste — zou ik even willen ingaan.

Welke „wetsorde” hebt u gekozen?

Het argument „De Schrift leert het niet!” is schijnbaar een spontaan geloofsargument, dat aan alle mogelijke redenering voorafgaat. Maar dat is niet zo! Aan dat argument zelf gaat weer een bepaalde keus vooraf, die men — wellicht bijkans ongemerkt — heeft gedaan! Men heeft namelijk bij voorbaat de zaak van de kerkelijke samenlevingsvorm geplaatst in het kader van de „Gij zult...”-voorschriften. Men zet deze samenlevingsvraag in het kader van de geboden, die ons al ingevangen hebben, vóórdat we nog een stap hebben gedaan. Waarom doet men dat? En waarom doet men dat zo geweldig konsekwent? Men leidt namelijk het

„Gij zult niet...” af uit het **ontbreken** van een „Gij zult...”: „De Schrift leert het niet”.

Mogen we niet denken in die tweede sfeer? Mogen we niet denken in het kader van „Indien gij... wilt, dan...”? Ik acht het eigenlijk zeer voor de hand liggend om die tweede mogelijkheid te kiezen. Het Nieuwe Testament geeft ons de inrichting van het kerkelijk leven beslist niet in een exakt-definiërende „kategorische” vorm. Steeds proeft men de vrijheid, die dan ongetwijfeld van Christus-wege „bepaald” wordt. Zo geloof ik, dat we in konkreeto de vrijheid hebben om het voorgestelde raam te aanvaarden, „indien we dat willen”. Mits we nauwkeurig acht geven op de „bepalingen” van Christuswege. Mits we de strijd voeren vóór zakelijke en doeltreffende onderlinge hulpverlening en tegen formalisme, heerschappijvoering, kerkelijke machtswaan. De bijbel erkent telkens weer de gevaren die in het „Indien gij wilt...” opgesloten liggen — denk maar aan de koning van Deut. 17 en aan de zakenman van Jac. 4. Maar hij bestrijdt die gevaren niet door al wat zakelijk-nuttig of menselijk-wenselijk is af te snijden, maar door de aandacht te vragen voor de „dan...”-bepaling, voor de wijze waarop God de vrijheid bindt met zijn liefdekoorden. Misschien zullen we gemakkelijker **vooruit** komen met elkaar, als we eerst een liefdevol en kritisch oog krijgen voor de **achtergronden** van de gedachten van de ander. En — niet te vergeten! — van onszelf!

H. E. S. WOLDRING — AMSTERDAM

Prof. dr H. Dooyeweerd

80 jaar

Op 7 oktober a.s. hoopt prof. Dooyeweerd zijn tachtigste verjaardag te vieren. Een gebeurtenis om even bij stil te staan. Niet om de persoon te verheerlijken, maar om weer eens aandacht voor zijn werk te vragen.

Met zijn kollega en zwager prof. dr D. H. Th. Vollenhoven (die op 1 november a.s. 82 jaar hoopt te worden) heeft Dooyeweerd 'aanzetten' tot een christelijke wijsbegeerte gegeven. Velen hebben aan het werk van deze geleerden veel te danken. Ook zij, die kritiek op hun wijsbegeerte hebben, zullen nooit kunnen nalaten allereerst hun waardering te uiten.

Het schrijven over een groot man heeft haast altijd iets overbodigs. Wat je schrijft, is meestal op een of andere wijze al eens gezegd. Toch lijkt het me goed Dooyeweerts tachtigste verjaardag aan te grijpen om de aandacht op zijn werk te vestigen.

Vooralsin Dooyeweerd zeventig werd en een jaar later afscheid nam als hoogleraar in actieve dienst, is er veel over hem en over de Calvinistische wijsbegeerte geschreven. Twee jaar eerder had prof. Vollenhoven, evenals Dooyeweerd vanaf 1926 hoogleraar aan de V.U., al afscheid genomen. Was Vollenhoven meer historicus en vooral bezig met de griekse wijsbegeerte, Dooyeweerd hield zich hier ook wel mee bezig, maar hij heeft voornamelijk naam gemaakt door zijn systematische uiteenzetting van de Calvinistische wijsbegeerte.

Beide hoogleraren stelden en toonden steeds weer aan, dat elke wijsbegeerte en alle vakwetenschappen een bepaald religieus uitgangspunt kennen. Vaak wordt dit uitgangspunt niet met zoveel woorden gesteld. Vaak is het impliciet aanwezig. Soms wordt het levensbeschouwelijke uitgangspunt van bepaalde filosofieën en vakwetenschappen expliciet onder woorden gebracht. Veel marxistische filosofen en andere wetenschapsbeoefenaren stellen tegenwoordig heel duidelijk, dat zij van bepaalde vooroordelen uitgaan. Meestal zeggen deze marxistische denkers er direkt bij, dat hun wijze van wetenschapsbeoefening **de kritische wetenschapsbeoefening** bij uitstek is. Nu is het niet te ontkennen, dat de marxistische wijze van filosoferen en van wetenschap beoefenen een kritische wijze is. Maar het is niet de enig kritische manier van wetenschap bedrijven. Iemand, die ergens een kritische bespreking van geeft moet natuurlijk wel een eigen standpunt hebben van waaruit hij zijn kritiek met argumenten sterk weet te maken. Anders wordt het wetenschappelijk gebabbel.

Kritiek op de samenleving, op gangbare wijsgerige en wetenschappelijke gedachten vooronderstelt een eigen uitgangspunt. Het is ook van belang uitgangspunt of levensbeschouwelijke vooroordelen zo duidelijk mogelijk te formuleren. In zulke gevallen kan men spreken van een

bepaalde vorm van kritische wetenschapsbeoefening.

In de jaren twintig en dertig begonnen Dooyeweerd en Vollenhoven hun wijsbegeerte te ontwikkelen en reeds toen beklampten zij dat een zgn. 'neutrale' wijsbegeerte en wetenschapsbeoefening onmogelijk is. Tegenwoordig zullen de marxisten dit standpunt ogenblikkelijk bijvalen (en vervolgens op hun eigen wijze uitwerken), maar veertig jaar geleden stond 'de neutrale wetenschapsbeoefening' hoog genoteerd. Het was een ideaal, dat door veel filosofen en andere wetenschapsbeoefenaars werd verdedigd. Dooyeweerd c.s. gingen hier scherp tegenin. Wordt tegenwoordig alom geroepen om een kritische wijze van wetenschap bedrijven, Dooyeweerd was hierin zijn tijd ver vooruit. Hij wilde op kritische wijze filosoferen en hij gaf het woord 'kritisch' ook een duidelijke inhoud. Hij wilde enkele 'aanzetten' geven voor een echt christelijke wijsbegeerte. Een rechte verhouding tot God is volgens hem een voorwaarde om zo goed mogelijk zicht op de door God geschapen werkelijkheid te kunnen krijgen.

Dit uitgangspunt blijkt van grote waarde te zijn: de vele wijsgerige stromingen en de storfloed van literatuur heeft hij mede daarom evenwichtig kunnen verwerken en bespreken. De dóórwerkende kracht van de bijbelse boodschap, zoals die kort geformuleerd tot uitdrukking wordt gebracht in de woorden „schepping, zondeval en verlossing door Jezus Christus in gemeenschap met de Heilige Geest”, geeft Dooyeweerts filosofie een radikale inslag. Hij wil geen synthese met niet-christelijke filosofieën. Hij wil een filosofie, die er naar streeft radikaal (= in de wortel) christelijk te zijn.

Radikaal-kritisch in de betekenis van radikaal-christelijk betekent volgens Dooyeweerd niet alleen een kritische bespreking en stellingname (waar nodig) t.a.v. andere filosofieën. Hij bedoelt er in de eerste plaats een permanente zelfkritiek mee. Steeds stelt hij zichzelf de vraag of zijn uitgangspunt wel voldoende en op de juiste wijze in de rest van zijn filosofie uitgewerkt wordt.

In het bovenstaande werd gezegd, dat Dooyeweerts filosofie een ra-

dikale inslag heeft. Nu horen schering en inslag bij elkaar. Het gaat Dooyeweerd niet slechts om het zo scherp mogelijk markeren van zijn eigen filosofie tegenover die van anderen. Hij beoogt meer. Het zo kritisch mogelijk nadenken over eigen uitgangspunten van filosoferen en de uitwerking ervan, geeft hem tevens de mogelijkheid om zo eerlijk mogelijk in discussie te gaan met anders gezinde denkers.

Is de inslag van Dooyeweerts filosofie christelijk in uitgangspunt en in het streven naar een zo goed mogelijke uitwerking ervan, de 'schering' van zijn filosofie is gericht op het gesprek met anders denkenden: hij is er op uit om 'waarheidselementen' in de filosofieën van anderen te onderkennen en aan te grijpen voor een gesprek. Het gesprek met andere wijsgerige stromingen is niet een marginale zaak, maar een levensnoodzaak voor de Calvinistische wijsbegeerte.

Dooyeweerd heeft dan ook contacten op niveau onderhouden, nationaal en internationaal. De christelijke wetenschapsbeoefening bergt een boodschap in zich. Het zoeken naar contacten met zo veel mogelijk niet-christenen behoort voor onseem noodzakelijke uitdaging te zijn. Mede hierom verdedigde Dooyeweerd bij zijn promotie in 1917 de stelling, dat het met het oog op het nationaal karakter van de V.U. beter zou zijn als men de aan de promovendi gestelde eis, dat zij met de grondslag van de V.U. moesten instemmen, zou laten vallen. Dit is intussen gebeurd, maar Dooyeweerd verdedigde het reeds in 1917.

Dit is **schering en inslag** van zijn wijsbegeerte: een authentiek christelijk uitgangspunt zo duidelijk mogelijk uitwerken, opdat er een zo eerlijk mogelijke discussie met andersdenkenden kan plaats vinden.

Is de Calvinistische of reformatische wijsbegeerte een aan werfkracht winnende of een aflopende zaak? Ik waag me niet aan voorspellingen.

Onkunde gemengd met verkeerde interpretaties van deze wijsbegeerte geven aanleiding tot misverstanden. Er wordt soms zeer schamper over de reformatische wijsbegeerte gesproken. Ik ga aan deze bezwaren voorbij, omdat het mij in dit artikel gaat om de christelijke wijsbegeerte als een wezenlijk kritische wijsbegeerte en dat betekent allereerst zelfkritiek.

Ergers is het daarom, dat vanuit de Calvinistische wijsbegeerte niet-geestverwanten wel eens te fel afkrakend bejegend zijn. Behalve mensen, die religieus een andere richting inslaan en zich vrijwel noodzakelijkerwijs steeds meer van de Calvinistische wijsbegeerte vervreemden, zijn er ook mensen die door het optreden van vertegenwoordigers van deze filosofie van haar vervreemd zijn. Wat dit betreft is er van de kant van deze filosofie iets goed te maken.

Een gevaar dat de Calvinistische wijsbegeerte bedreigt, is het epigonisme. Originele denkers krijgen haast altijd leerlingen. Ook Dooyeweerd en Vollenhoven kregen die. Leerlingen kunnen gemakkelijk epigonen worden, d.w.z. mensen die de voetsporen van de

leermeesters drukken. Zij dwepen met de woorden van de meester. Wij noemen voorbeelden. Door nauwkeurig wijsgerig en diepgaand vakwetenschappelijk onderzoek is Dooyeweerd gekomen tot zijn visie op de aspecten van de werkelijkheid, ook wel wetsskringen genoemd. Ook heeft hij in de geschiedenis van de wijsbegeerte bepaalde grondmotieven aangewezen. Hij heeft schematiserend in zijn studies 'aanzetten' gegeven voor een **verdere** bestudering van deze problemen.

Leerlingen die epigonen worden, gaan bij deze schema's leven. Deze schema's worden herhaalt en nog wat uitgebreid, maar dat is een aktiviteit die niet naar de geest van de leermeester is. De kunst is niet om bekende schema's te gebruiken. De uitdaging is om steeds opnieuw met Gods schepping bezig te zijn en dit met behulp van de **huidige** stand van de vakwetenschappen zo goed mogelijk te verantwoorden; op verschillende punten waarschijnlijk heel anders dan Dooyeweerd deed.

Epigonen lopen het gevaar origineel denkwerk tot een starre schematiek te maken. Dat is verbijsterend.

De kunst is iets te ontraadselen van de dynamiek van de vele ontplooiingsmogelijkheden van Gods schepping. Dat roept verwondering op.

Steeds opnieuw.

Omzien in verwondering naar het vele werk dat door originele leermeesters is geleverd, stimuleert om verder te gaan op de ingeslagen weg van de christelijke wijsbegeerte en wetenschapsbeoefening, **opdat we ons steeds weer verwonderen zullen...**

Ruth

*Ze voelde wel een lichte pijn,
wat wroeging, en een stil verdriet
omdat ze alles achterliet,
maar ze geloofde: 't moest zo zijn.*

*En toen ze naast Naomi liep
die telkens aandrong: ga nu heen,
toen Orpa uit 't gezicht verdween,
begreep ze dat de Heer haar riep.*

*Ze wist niet het waartóe, waarom,
maar volgde toch de zachte stem
die zei: „ga mee naar Bethlehem”,
en rustig zei ze: God, ik kom.*

*Hij, die de vreemdeling behoedt,
de wees, de weduwe, beschermt,
die over armen zich ontfermt
kwam haar vol liefde tegemoet.*

*Hij tekende in het patroon
van Zijn geslacht haar kleine naam,
met al die and'ren, die tezaam
de weg bereidden voor Gods Zoon.*

E. IJskes-Kooger

Uit:
„een fluit van riet”

Uitg.
Buijten & Schipperheijn
Amsterdam

J. G. KNOL — KATWIJK AAN ZEE

Vervreemding en vreemdelingschap

voor ds G. Roukema die in oktober 25 jaar predikant is.

■ PERSPECTIEF

Maar geeft deze fundamentele zienswijze ook perspectief bij de oplossing van de moderne menselijke problematiek? Kunnen wij volstaan met te stellen dat de vervreemding zal zijn opgeheven indien de mens zich weer zijn mens-zijn bewust wordt, d.i. indien de mens zich in zijn relatie tot de naaste afhankelijk weet van de relatie met zijn Schepper die tegelijkertijd zijn Vader wil zijn?

Volgens Marx zal de vervreemding zijn opgeheven als de mens in vrijheid kan arbeiden en in vrijheid kan beschikken over het werk van zijn handen. Indien er een samenleving komt waarin er geen meester en geen knecht meer zal zijn. In zulk een maatschappij heeft de mens geen god meer nodig omdat de mens geen reden meer heeft om een vastheid te zoeken in iets dat niet van deze wereld is.

In zijn bekende boek „De eendimensionale mens” heeft de neo-marxist Marcuse ernstige twijfels geuit over de zienswijze van Marx ten aanzien van de toekomst. Volgens Marcuse heeft het kapitalisme geleid tot het ontstaan van een soort mensen die slechts geïnteresseerd zijn in een welvarend leven. De arbeiders hebben zich neergelegd bij de bestaande kapitalistische ordening en proberen binnen deze structuur hun positie te verbeteren. De gewone arbeider is niet voor een andere maatschappij. Het onderscheid tussen de klassen is verdwenen en de leiders van het productieproces weten dat de arbeiders bereid zijn om alles te geven voor het bereiken van een welvarende positie. Vandaar dat Marcuse van mening is, dat ten bate van de toekomst van de samenleving een kleine groep van mensen de revolutie moet ontketen. De grote massa is daartoe niet meer in staat. De revolutie moet door een revolutionair aristocraterendom in beweging worden gesteld.

Op het eerste gezicht kan hier een verbinding met het christelijk denken worden gelegd. De kerk moet a.h.w. de omwenteling leiden doordat aan de kerk het Woord is toevertrouwd. En in zekere zin is dit

ook waar. De kerk zal hierin revolutionair dienen te zijn, dat in de prediking steeds wordt gesteld dat de bestaande ordeningen ook onderworpen zijn aan de keur der goddelijke normen. Een kerk die kiest voor de bestaande situatie kan wel getrouw lijken, maar de bijbel vraagt van de kerk een kritische evaluatie van al het bestaande. En deze kritische evaluatie is niets anders dan een uitdrukking van het geloof, dat wij hier geen blijvende stad hebben en dat de overste van deze wereld uiteindelijk het onderspit zal moeten delven.

■ TWEE POLEN

Wie over deze dingen nadenkt is a.h.w. altijd gevangen tussen twee polen.

Aan de éne kant bidt de kerk om de spoedige komst van onze Here Jezus om de schepping over te dragen aan de Vader. Aan de andere kant bidt de kerk met bewogenheid of God in Zijn genade de wereld nog kansen wil geven. Aan de éne kant een drang naar het einde: aan de andere kant vragen om uitstel vanwege het lot van vele mensen. In beide gevallen moet het de kerk volkomen ernstig zijn.

In deze zin heeft de kerk wel een antwoord te geven op het vraagstuk van de vervreemding. De kerk zal verkondigen dat de uiteindelijke vervreemding zal zijn verdwenen wanneer de Here Jezus al de zijnen heeft overgedragen aan de Vader en de Vader al de zijnen een plaats heeft bereid op de nieuwe aarde waar gerechtigheid zal wonen.

Maar tegelijkertijd zal de kerk ook moeten verkondigen de mogelijkheid om in deze bedeling iets te laten zien van dit perspectief. In deze zin zal de kerk ook moeten pleiten voor een continuïteit in de ontwikkeling van deze bedeling naar de nieuwe bedeling.

De kerk heeft een blijde boodschap voor deze wereld ook als het gaat om de vervreemde mens. De kern van deze boodschap voor het gehele mensengeslacht is de vergeving der zonden. Slechts het geloof in deze vergeving geeft aan deze wereld perspectief.

Deze vergeving heeft betrekking op de overtredingen van ieder individu maar ook de collectieve schuld van de mensheid. Het geloof in de vergeving zal tot gevolg moeten hebben, dat de verhouding tot de naaste voor een ieder onderworpen is aan de geboden voor de betrekking tot de naaste. Maar tegelijkertijd zal dit geloof gevolgen hebben voor de inrichting van de samenleving. De maatschappelijke structuur die niets anders is dan een complex van menselijke relaties staat niet los van het werk van Christus. Christus verzoent de wereld met God.

Waar dus de vergeving zich richt op het mens-zijn werkt deze toch ook door in de samenleving waarin het mens-zijn als op-elkaar-betrokken-zijn gestalte krijgt.

En niet zoals de zondeval zijn verwoestende invloed heeft gehad op

F. VAN DER MEER † — ENSCHEDE

Tussen walging en angst

‘Snap je dat nu?’, vroeg mijn collega onlangs, toen we een praatje maakten op de gang. Hij geeft geschiedenis aan de HBS (o, pardon; ik bedoel de Atheneum-afdeling van de Scholengemeenschap). ‘Hoe is dat nou toch mogelijk? Vroeger hadden de meeste mensen het slecht, maar NU mogen wij in Nederland niet meer klagen. Als we ziek zijn, worden we redelijk goed verzorgd en de kosten worden grotendeels afgewenteld op de verzekering. Honger is hier niet. Als er geen werk is, zijn er de sociale voorzieningen. Iedereen heeft een fatsoenlijk dak boven zijn hoofd: in Pakistan is dat anders. Nee, reden tot klagen is er niet. EN NOU GAAN ZE AAN DE DRUGS!’

Het is inderdaad een benauwend probleem. Eens heb ik er zoiets als een antwoord op gekregen: de reden zou gelegen zijn in het feit, dat ze geen toekomst meer hebben. Maar wie iets ouder is,

begrijpt er dan helemaal niets meer van. Was er dan wel toekomst in de crisisjaren? Was er dan méér uitzicht tijdens de bezetting? Waren er zoveel mogelijkheden in de tijd vlak na de

oorlog, toen alles in puin lag en er een moeizaam begin gemaakt moest worden met de wederopbouw? Zag het er toen allemaal zoveel beter uit dan nu, in de zo gesmade ‘consumptiemaatschappij’? Waarom dan die negatieve houding en dat gebaar van walging, als ze het woord ‘welvaart’ horen?

Toch brengt die wederopbouw van zo’n 25 jaar geleden ons misschien wel in de richting van een — gedeeltelijke — verklaring. Een dergelijke onderneming is momenteel immers niet nodig; er is nu niets moeilijks te doen, althans zo voelen ze het aan. Het gaat allemaal erg gemakkelijk en de maatschappij kan dat (tot nu toe) ook wel dragen. Ze staat het toe; het is een ‘permissive society’. Het echte vechten voor het bestaan, om vooruit te komen in de wereld, dat is er niet meer bij. De jonge mensen moeten weer iets hebben om te veroveren, er moet weer zoiets als een heroïsche periode in hun leven komen. Ze zeggen, dat ze geen toekomst hebben, maar veelal wordt daarmee bedoeld, dat ze geen levens-

ideaal hebben om voor te strijden. Dat verklaart wellicht ook de sympathie van velen — althans in woorden — voor de Cubanen. „Die lui bouwen wat op”, zeggen ze dan. Het gaat om een levensdoel. En dat wijst meteen op de leegte, die er in veel jongeren is ontstaan.

Die leegte is een griezelige zaak. De oorzaak ligt natuurlijk ook in het falen van de kerken, die helaas vaak meer stenen dan brood leveren. Ze krijgen er niets, dus waarom zouden ze erheen gaan? Om een praatje aan te horen van een meneer, die zijn eigen twijfels op de preekstoel brengt? En z’n eigen menselijke filosofie aangaande maatschappij en moraal en daarbij vergeet, dat hij het evangelie verkondigen moet? Worden ze daar veel wijzer?

En het gevolg van die leegte kan verschrikkelijk zijn. Ze wordt namelijk vroeg of laat op de een of andere manier gevuld. Dat kan gebeuren, als de verkeerde man op de goede plaats komt en als de ‘omstandigheden’ zo’n man de kans geven. Het kan wel even een

de ordeningen in deze wereld, zal ook de vergeving als fundamentele kracht in de geschiedenis der mensheid ook ten aanzien van de structuren werkzaam zijn.

Nu is het genoegzaam bekend dat het bij de vergeving nimmer mag gaan om algemeenheden. Het gaat om concrete overtredingen waarbij de gevolgen van de overtredingen niet altijd uit de wereld worden geholpen. Alhoewel door menselijke activiteiten de pijn van gevolgen kan worden verminderd.

Indien er sprake is van de zonde van de vervreemding, dan vraagt het geloof in de vergeving dat de mens zich bekeert tot zijn God en zijn Schepper en daarin voortdurend de grens tussen schepsel en Schepper respecteert. Deze respectvolle houding ten aanzien van de Schepper betekent niets anders, dan dat de mens bereid is de norm voor het mens-zijn en de norm voor het handelen niet te vinden in de geschapen werkelijkheid, maar te ontleen aan de boventijdelijke boodschap van God de Vader en Onderhouder aller dingen. Doordat de mens de distantie tussen God en mens niet heeft gerespecteerd is hij vervreemd van de Oorsprong en heeft daarom het zicht op de oorspronkelijke zin van de schepping verloren. Dit verlies heeft hem ook het juiste inzicht in de verhouding tot zowel de medemens als tot de gaven in de schepping gekost.

Vandaar dat bekering gevolgen moet hebben voor de houding van de mens tot zijn naaste en voor de houding van de mens tot de in de wereld gelegde ontplooiingsmogelijkheden.

Daarbij is het gevaar groot, dat men veelal onbewust onbijbelse motieven introduceert. Want hoe moet de relatie tussen mensen zijn en met name de relatie binnen het kader van het maatschappelijke voortbrengingsproces?

■ HET GEZAG

In het denken van Marx spelen de eigendomsverhoudingen de beslissende rol, wat in de praktijk betekent dat ook het gezag ter discussie wordt gesteld. In een maatschappij zonder vervreemding is de mens zich zelf tot norm en is zijn vrijheid volkomen. Er is geen gezag, omdat het gezag niet meer noodzakelijk is. De functie van het gezag als bescherming van de bezittende klasse is verdwenen.

Het is niet ondenkbaar, dat ook bij ons de idee wordt gevonden dat de vervreemding ontstaat doordat de mens geen baas meer over zich zelf is. Hij wordt gemanipuleerd door de gezagsdragers en raakt daar door vervreemd.

Maar door opheffing van het gezag in de onderlinge verhouding der mensen lost men niets op. Wel door de opheffing van verkeerd gerichte gezagsuitoefening.

anarchistisch en nihilistisch feest zijn, maar lang zal dat niet duren. Daarna komt de dictator en degenen, die van binnen zo leeg zijn, zullen als eersten weer meemarcheren in de ganzenpas. In dat opzicht had Franz Josef Strauss waarschijnlijk wel gelijk, toen hij de zeer linkse ordeverstoorers toebeet: „Hoe harder jullie schreeuwen, hoe meer sympathie de mensen voor ons krijgen: 30 jaar geleden zouden jullie in de 'Hitlerjugend' geweest zijn.” Het waren inderdaad fascistoïde methoden, die de heren toepasten. Of echter de heer Strauss nu wel de aangewezen man was om dit te zeggen, is natuurlijk een andere vraag!

Het vervelende van deze dingen is, dat ze zo gauw polariserend

gaan werken. Van de weeromstuit wordt dan door de anderen bedreigd met de zweep, die maar eens moet knallen op de luie ruggen. „Geen toekomst? 't Mocht wat! De toekomst ligt in de rug, als die maar goed bewerkt wordt.” Ja, dat kan nu allemaal wel zo zijn, maar, ziet u, ik ben niet zo erg voor de zweep en ik hoop, dat we het er zonder kunnen doen. Het is echter wel duidelijk, dat we zo op een langzame, maar doeltreffende manier worden 'gebrainwashed', dat we geprepareerd worden om tegen onze zin ergens voor te zijn. Dat kan! Dan zeggen we, dat er maar eens opgetreden moet worden en dan applaudisseren we, als de Jantjes de Dam schoonvegen. Maar laten we hopen en bidden, dat de geschiedenis zich niet nog eens hoeft te herhalen: weer een dictatuur. Ook weer een bevrijding?

Geen toekomst en een walging van de huidige maatschappij, inderdaad. Maar ik denk, dat hiermee niet alles is gezegd. Er is ook nog de angst. Angst voor oorlog en atoombom? Ja, dat ook,

Indien er ernst wordt gemaakt met het vraagstuk van de vervreemding, dan zal er in het christelijke kamp ook moeten worden door-gestoten tot de fundamentele categorieën van het mens-zijn. Het valt buiten het bestek van dit artikel om hierop breed in te gaan.

Naar het mij voorkomt zijn er twee grondbegrippen van belang t.w. gezag en verantwoordelijkheid.

Het gezag is naar bijbelse opvatting door God ingesteld mede vanwege het feit dat alle mensen niet gelijkelijk met capaciteiten zijn begiftigd. Dit gezag is zinvol indien er sprake is van een leiding in het proces van ontwikkeling van de geschapen werkelijkheid. Het gezag heeft daarom ook een verantwoordelijkheid tegenover de Schepper maar ook tegenover allen die in deze ontwikkeling deelnemen. Wil het gezag tot ontplooiing kunnen komen naar zijn aard, dan moet het gezag gericht zijn op de ontwikkeling van de mogelijkheden van elk mens om binnen het raam van zijn mogelijkheden verantwoorde-lijkheden te dragen.

In deze zin kan men spreken van een vervreemd mens als iemand die wordt belet om zich voor zijn mens-zijn verantwoordelijk te voelen.

De kerk zal nimmer het pleit mogen voeren voor een maatschappij zonder gezag; de kerk zal de zinvolheid van het gezag juist moeten beklemtonen als wapen tegen de vervreemding. Daarbij zal de kerk de bestaande gezagsverhoudingen ter discussie dienen te stellen, met name als het gaat om de vraag in hoeverre de bestaande gezagsverhoudingen een harmonieuze ontwikkeling van de geschapen werke-lijkheid blokkeren. Harmonieus in deze zin dat men op zoek is naar een samenleving waarin de menselijke verantwoordelijkheid, hetzij individueel hetzij collectief tot recht kan komen.

De Schrift leert ons dat in deze bedeling ook de ongerechtigheid tot volle ontplooiing moet komen en dat er in deze bedeling altijd sprake zal zijn van het verloren paradijs. Maar de kerk zal wel de omgangs-regels die zullen gelden voor het beloofde land nu al moeten formu-leren om daarmee de wereld tot jaloersheid te verwekken. De christen kan niet veel meer doen dan tegenover de wereld het bijbels ideaal te stellen. Maar toch blijft God mogelijkheden geven aan ons en aan deze wereld om naar dit ideaal te streven.

Het marxistisch socialisme is een visioen van vrijheid, van spontane samenwerking, van zelfbepaling door de bewuste mens die bevrijd is van elke afhankelijkheid. De kerk profeteert dat de vrijheid, de spontane samenwerking alleen maar gevonden kan worden indien de mens zich bewust is en bewust zal blijven van het werk van Christus en dat elke ontkenning van de genezende werking van dit geloof de samenleving tot een verzameling van volledig vervreemde mensen zal maken.

maar de meeste jonge mensen, die nu in het Westen wonen, hebben zelf geen oorlog meege-maakt. De kosmische angst, waar-van ook Pascal sprak, kan zich meester maken van de jongeren. O nee, dit geldt natuurlijk lang niet voor allemaal, maar mis-schien we voor meer jonge men-sen dan wij denken. Zeker, ze fi-losoferen niet zo plechtig en ze houden er geen diepzinnige refe-raten over (soms ook wel), maar ze voelen het aan; het wordt hun levensgevoel. De mens tussen twee oneindigheden: het oneindig grote en het oneindig kleine en dan de ploteseling oplaaierende vrees in de eenzame mens. Want wat moet de mens al zonder God beginnen. Welnu, God zijn ze kwijt, ze hebben Hem naar het rijk der fabelen verwezen. Maar gelukkig zijn ze niet. En ze heb-ben meer gelijk dan ze zelf be-seffen: welke toekomst zouden ze zo hebben? Hun vrees gaan ze nu weglachen, weggillen, wegvloe-ken of — heel eventjes maar — verdoven in de mistige nevels van de drugs.

Maar dat balanceren op de grens

van de kosmische oneindigheden — en dan nog wel zonder God — dat houdt tenslotte geen mens vol. Ze moeten wel wat missen, als ze vanuit de diepte van hun eigen leegheid nooit eens kunnen spreken tot een hemelse Vader, omdat ze Hem dood verklaard hebben. Immers, eens komt de tijd, dat zelfs de jonge mensen het niet meer weten. Dan komen ze in de radeloosheid terecht. Dit zullen ze zeker niet allemaal zo voor zichzelf 'uitredeneren', maar het werd mij enige tijd geleden wel toegestemd door een leerling, die gebruiker is van harddrugs.

Nee, dan zijn wij beter uit! Wij hebben een God, die ons bewaart en met ons meegaat en op ons past veel beter dan wij het zelf weten. Misschien zullen wij het 'na dezen' nog wel eens verstaan. hoe ontroerend er voor ons is ge-zorgd, hoe subtiel we zijn be-waard. Dan zullen we ook beter woorden kunnen vinden om onze dank uit te spreken in aanbidding en verwondering. Ik herinner mij hoe ik een tijd geleden een mid-dag doorbracht aan het strand sa-men met een vriend, die zijn klei-

ne zoontje toestond de zee in te gaan. De vader zat de hele tijd met mij te praten, maar hij keek mij nauwelijks aan en soms rende hij ineens weg, als een pijl uit de boog! Zijn kleine peuter wilde hij geen moment uit het oog verliezen. Zo doet God nu ook met ons. We krijgen het wel eens benauwd en we gaan ook wel eens 'kopje onder', maar Hij tilt ons er weer bovenuit.

En kijk, dat moeten zij nu missen, die anderen. Tenminste, voorzover het aan henzelf ligt. Ze schuifelen voort, voetje voor voetje, langs de bergwand: aan de ene kant de veel te hoge rots en aan de andere de gapende diepte van de afgrond. Ze moeten verder, terug kunnen ze niet. En ze

gaan alleen, want hun Gids hebben ze uitgevloekt en weggejaagd. Dat valt niet mee! Dat is moeilijk. En met drugs bereik je dan niet veel.

Toch denk ik, dat ze maar één keer hoeven te roepen, of Hij is er weer. Hij wacht erop. Maar al zo lang. En vaak tevergeefs. Maar Hij blijft in de buurt. Is de Zoon des mensen niet gekomen om te zoeken wat verloren was?

* De redactie beschouwt het als een eer, dat dit artikel van de enige maanden geleden overleden drs F. van der Meer in „Opbouw” geplaatst mag worden.

C. P. PLOOY — EDE

Over Van Ruler

II. Het kengetal is: twee.

„Denken vanuit het einde”. Zo heeft prof. dr W. H. Velema in zijn „Confrontatie met Van Ruler” diens theologie willen typeren. Van Ruler denkt theologisch niet zozeer van het begin uit (Schilder) en nog minder vanuit het midden (Barth), maar vanuit het einde. „Als met rugwaarts gaande beweging”.

Toch kan ik me beter vinden in de sleutelformule van drs P. F. Th. Aalders (in „Woord en werkelijkheid”, bundel opstellen over de theocratie ter nagedachtenis van Van Ruler), nl. de tweepoligheid.

Dat treft ons slag op slag in het denken van Van Ruler en hij grijpt telkens zelf weer naar nieuwe beelden om deze tweepoligheid duidelijk te maken:

- de ellips met twee brandpunten, in plaats van de cirkel met één middelpunt,
- lopen op twee benen, want op één been kun je niet lopen,
- scholletje springen — dansen — schaatsenrijden...

Berkouwer heeft ooit eens gewaarschuwd voor „single track theologie”, d.w.z. dat je gedachten maar over één spoor lopen. Nu, het denken van Van Ruler loopt nooit over één spoor. Voor mensen, die alles graag op één kaart zetten om wild van te worden! Daarom is zijn theologie ook niet in één formule te vatten en onder één hoedje te vangen. Telkens als je hem denkt te kunnen classificeren ontglipt hij je weer en komt hij heel olijk weer om een heel andere hoek kijken.

Dat verklaart ook m.i. waarom je Van Ruler blijft lezen. Ook als je hem jaren achtereen niet gelezen hebt blijft het telkens weer verrassend en verfrissend om een

duik in zijn boeken te nemen. Hoewel dezelfde themata telkens in zijn werk terugkeren wordt het toch nooit ééntonig. En ook nooit éézijdig. Wie hem gelezen heeft herkent ogenblikkelijk typisch-ruleriaanse zegswijzen als deze: we keren nu een andere kant van de zaak naar voren, of: we leggen de zaak nu op een andere zijde.

Hij neemt ergens zijn uitgangspunt en trekt van daaruit een pijl naar rechts. Maar even later springt hij over naar rechts en trekt vandaar zijn pijl naar links. En je moet maar met hem meespringen.

Bij wijze van illustratie een stukje betoog uit zijn prachtige boek, dat voor mij een symphonie van zijn theologisch denken is, „Waarom zou ik naar de kerk gaan?”. Het is te vinden op pag. 148. Het gaat hem dan over de relatie tussen de kerkdienst en de praktijk der Godzaligheid, door hem tot onze verrassing aangeduid als „de cultuur en de humaniteit”. Je kunt vanuit leven en wereld tot de liturgie komen en dan is de eredienst het toppunt van de cultuur en de humaniteit. Je kunt ook net andersom vanuit de liturgie het leven en de wereld ingaan en dan worden de cultuur en de humaniteit vrucht van de liturgie. Deze twee richtingen zijn allebei even wezenlijk. Er bestaat dus niet slechts een relatie, maar heel bepaald een cor-relatie, een wederkerige betrekking tussen de praktijk der Godzaligheid en de liturgie. Ze hebben elkaar even hard nodig en bepalen ook elkaar. Een echte correlatie is voor het denken altijd een vervelend ding. Ze is nl. nooit helemaal te doorzien. Waar men ook begint te denken, het is altijd goed. Er is niet een vast begin, waaruit alles helder en klaar kan worden afgeleid. We brengen de moeilijkheid van de onderhavige correlatie goed op formule, als we zeggen: dat is de eigenaard van het werk van de Heilige Geest. Die is nl. altijd tegelijkertijd overal bezig. Zo is zijn werk ook de accolade, die de liturgie en de praktijk der Godzaligheid, in hun wederkerigheid, bijeenhoudt. In het krachtenveld van de Heilige Geest schiet het dan ook permanent heen en weer. We moeten om zo te zeggen met

Boek-bespreking

Het gelaat van de aarde.

Onder deze titel verscheen onlangs een boek van dr P. Nijkamp en prof. dr J. Douma. De ondertitel luidt: enige beschouwingen over de milieuproblematiek. Dr Nijkamp heeft drie hoofdstukken voor zijn rekening genomen. Hij geeft in het eerste hoofdstuk een overzicht van de huidige mi-

ons denken en ook met ons doen op alle punten tegelijk beginnen. Tot zover Van Ruler over zijn manier van theologisch denken. De tweepoligheid wortelt bij hem zeer diep. In de eerste plaats in de grondstructuur van het mens-zijn-tegenover-God. „Mag ik een dans van u? vraagt God aan ons en de kern van ons bestaan hangt aan de vraag, of we bereid zijn daarop in te gaan” (Theol. werk, V, p. 44) Waar liefde is, is beweging, uittreden, toewending, uit het ik naar het gij, de wederkerigheid de dans. — Maar nog dieper wortelt de tweepoligheid in Gods eigen wezen, ze is er een weerspiegeling van. Terecht heeft Aalders geschreven, dat de tweepoligheid, die zo kenmerkend is voor het denken van Van Ruler het diepst wortelt in het trinitarisch dogma, dat hem zo lief was. Daarbij valt dan te denken aan de eeuwige beweging van liefde tussen de Vader en de Zoon, waarin de Zoon uitgaat van de Vader en tot Hem terugkeert (a.w. p. 12, 13).

Het kan duidelijk zijn dat v. Ruler wars is van alle absolutisme. Dan blijft er immers maar één over. En voor een relatie zijn er altijd minstens twee nodig. In die zin kan men zelfs zeggen, dat hij „verbondsmatig” denkt, ook al struikelt men bepaald niet over het woord „verbond” in zijn geschriften. Maar zijn in een verbond ook niet altijd „twee delen begrepen”? Het is opmerkelijk dat in de moderne theologie het „verbond” weer opgeld doet. Het zou overigens een studie waard zijn om deze nieuwe verbondstheologie te confronteren met die van gereformeerde theologen als Bavinck en Schilder.

Het kan eveneens nu duidelijk zijn, waarom Van Ruler koos voor het drie-enig denken (trinitarisch) en het christomonistische denken van Barth afwees.

Maar juist dat bewegelijke maakt hem zo uitermate boeiend. Het springerige in zijn denken, het speelse van zijn beelden, — het hoort er allemaal helemaal bij. Het zijn de uitingen van tegelijk de diepe ernst en de diepe vreugde waarmee hij de theologie be-dreven heeft.

Een aangrijpende ernst en een aanstekelijke vreugde!

lieuproblematiek. In het derde en vierde hoofdstuk geeft hij een uitgebreide en kritische bespreking van het Rapport van de Club van Rome.

Prof. Douma heeft hoofdstuk II geschreven. Hij besteedt tamelijk kort aandacht aan het onderwerp, hoe in de bijbel over het milieu gesproken wordt. In verband daarmee zegt hij ook nog iets over onderwerpen als cultuur-mandaat en rentmeesterschap.

Het is duidelijk, dat in dit boek veel onderwerpen behandeld worden. Sommige meer, andere minder uitgebreid. Het gaat om actuele, maar ook om zeer gekom-pliceerde problemen. De schrijvers zijn er zonder meer in geslaagd om de stof zeer helder te behandelen. Ik heb dit boek met belangstelling en met plezier gelezen. Er is over het milieuvraagstuk de laatste tijd zeer veel geschreven. Dit boek van Douma en Nijkamp behoort tot de goede publicaties over dit onderwerp. Zij zijn als christenen met eigentijdse problemen bezig. Zij zijn er echt mee bezig! Zij hebben het er moeilijk mee en geven geen pasklare antwoorden. Zij zoeken naar de oorsprong van het kwaad in onze cultuur en proberen een levensweg te wijzen.

Een paar kritische opmerkingen in de kantlijn.

Dr Nijkamp spreekt in het eerste hoofdstuk over de achtergronden van de milieuproblematiek. Achter de milieuproblemen duikt een ernstiger probleem van religieuze aard op. De schrijver wijst er op, dat de westerse mens zichzelf autonoom heeft verklaard en zijn vertrouwen in zichzelf tot een ongebreidelde machtsstreven heeft geleid. En nu, in de 20-ste eeuw, blijkt de mens in de puree te zitten. Hij heeft lange tijd vertrouwd op zichzelf, op zijn ratio, zijn wetenschappelijk kennen en zijn technisch kunnen, maar nu voelt hij zich er door bedreigd en belazerd.

De gedachtengang van Nijkamp kan ik helemaal volgen, maar nu deze vraag: wat is de invloed van de christenen geweest op dit cultuurproces in het westen?

Wij kunnen altijd wel de schuld geven aan „de autonome mens”, die het natuurlijk helemaal verprutst heeft, maar het christendom is toch ook een cultuurmacht geweest gedurende vele eeuwen? Zijn veel christenen niet medeschuldig aan het ontstaan en de groei van de ontzaglijke problemen waarmee wij nu, in de 20-ste eeuw, gekonfronteerd worden? Dit maakt ons als christenen natuurlijk wel een beetje bescheiden, als wij meespreken in discussies over deze zaken. Wij hebben de wijsheid niet in pacht. Ik ben er van overtuigd, dat de schrijvers dit ook niet van mening zijn, maar dit had wellicht expliciet aan de orde gesteld kunnen worden. Wij staan zo gauw klaar om met ons beschuldigend vingertje naar „de humanisten” (en wat daarvoor doorgaat) te wijzen.

Ook schrijft dr Nijkamp zeer verhelderend over de bevolkingsproblematiek. Er zijn veel mensen, die nogal paniekerig doen over de overbevolking.

De schrijver houdt een zeer aangemelijk betoog, waarin hij er op wijst dat het krijgen van kinderen als een zegen gezien mag worden. Hij wijst op de verantwoordelijkheid van de ouders: het

voorgaande betekent in geen geval zo veel mogelijk kinderen. Het is een rustig verhaal, dat er eigenlijk op neer komt: met de overbevolking valt het nog wel wat mee.

Ik kan het met de overwegingen van de schrijver eens zijn. Het is echter opvallend, dat hij op dit punt in het negatieve sterker is dan in het positieve. In Nederland is volgens hem **geen** overbevolking, maar wat dan wel? Heerst hier een ideale situatie? Dat zal toch niemand beweren! Wat dan wel? Wij zijn niet voor niets met het bevolkingsvraagstuk bezig. „Nog geen overbevolking” is geen geruststellende opmerking, maar de aanduiding van een diep ingrijpend probleem, dat onze aandacht de komende jaren zal houden!

In het door prof. Douma geschreven hoofdstuk heb ik een cultuur-wijsgerige benadering gemist. En dat lijkt me nu juist zo belangrijk in verband met dit onderwerp. Hij citeert terecht toepasselijke bijbelwoorden, die voor het wetenschappelijk werk richtinggevend zijn. Hij citeert Kuyper en Schilder, laat de problemen duidelijk zien waarmee wij bij deze theologen gekonfronteerd worden, maar het ontbreekt aan een systematische uitzetting of wijsgerige verantwoording van wat een evenwichtige cultuur-ontsluiting of -ontplooiing kan zijn en hoe het rentmeesterschap daarin een plaats heeft. Prof. Douma laat wel zien hoe de bijbel over het rentmeesterschap spreekt, maar hij werkt het niet uit in een christelijke wetenschapsbeoefening.

Dit waren enkele kritische opmerkingen, die slechts bedoeld zijn om het belang van het boek van prof. Douma en dr. Nijkamp te onderstrepen.

Het is een belangrijk en goed boek, dat onder auspiciën van het Gereformeerd Wetenschappelijk Genootschap is uitgegeven.

P. Nijkamp, J. Douma,
Het gelaat van de aarde.
Uitg. De Vuurbaak, Groningen 1974.
141 blz. f 9,50.

H. E. S. Woldring

C. VEENHOF — KAMPEN

Persschouw

■ Trieste verdeeldheid

In het Ref. Dagblad schreef de heer J. van Oort, de redactie-secretaris van het maandblad „De Reformatorische School” een paar artikelen over de ontsteltende versnippering van de organisaties van geref. scholen, onderwijzers en leraren.

Hij noemt de volgende geref. onderwijzers- en lerarenorganisaties.

De GOLV (Geref. Onderwijzers- en Lerarenvereniging) leden ervan behoren tot de Geref. Ge-

meente (voornamelijk) en verder tot de Geref. Bond in de Ned. Herv. Kerk, de Chr. Geref. Kerken, de Oud-Geref. Gemeenten; orgaan is „De Reformatorische School”; ledental ruim 600.

De GVOLK (Geref. Ver. van Onderwijzers, Leraren en Kleuterleidsters), leden ervan behoren allen tot de Vrijgem. Geref. Kerken (binnen verband); orgaan „Woord en School”; ledental ± 600.

De GVOL (Geref. Ver. van Onderwijzers en Leraren); leden ervan behoren tot de Vrijgemaakte Kerken (binnen- en buiten verband); orgaan: „Gereformeerd Schoolblad”; ledental ?

De VCO (Vereniging van Christelijke Onderwijzers); leden ervan behoren tot de Vrijgemaakte, de (synodaal) Geref. Kerken, de Geref. Bond in de Ned. Herv. Kerk, de Chr. Geref. Kerken; orgaan „De School met de Bijbel”; ledental ± 200.

De KLS (Kontaktvereniging van Leerkrachten en Studerenden op Geref. Grondslag); leden behoren tot „de Geref. Gem. in Nederland” (de kerken die dr. Steenblok volgden); orgaan „Criterium”; ledental rond 100.

Dat zijn er vijf!

De massa van de chr. onderwijzers en leraren is georganiseerd in een aantal organisaties die onlangs samengebundeld zijn in de Personeelsraad van het Chr. Onderwijs. De PCO die ongeveer 25.000 leden telt.

De heer Van Oort schrijft daarover het volgende:

Op de feestvergadering ter gelegenheid van de oprichting van de PCO (in mei van dit jaar) stond zelfs de bekende doorbraakman dr. J. J. Buskes die als spreker uitgenodigd was, verbaasd over het principiële gehalte van deze bijeenkomst. Hij vroeg zich af of hijzelf, die vroeger nooit op vergaderingen van christelijke organisaties mocht spreken — nu veranderd was, of dat de christelijke organisaties anders waren geworden. De zangkunst van Liesbeth List was het meest in de smaak vallende onderdeel van de bijeenkomst. Zelfs Buskes had hier meer geestelijke achtergrond verwacht. Hij vermoedde terecht grote onzekerheid bij de leerkrachten over het eigenlijke doel van de christelijke school. „Ik voel me hier als een christelijke kruidnagel in een nauwelijks als christelijk te herkennen feestpudding”, aldus Buskes.

Van het geringe principiële gehalte der algemeen-christelijke organisaties zouden vele voorbeelden te noemen zijn. Een heel recent exemplaar is wel dat van het PCBO-lid Los, een leraar godsdienstonderwijs te Zwolle. Hij is door zijn schoolbestuur ontslagen, omdat hij lid is van de volstrekt atheïstische CPN. Barnhoorn, de voorzitter van de PCBO, houdt deze communist de hand boven het hoofd. Het leraarschap aan een christelijke school is naar zijn mening met het lidmaatschap van de CPN „niet onverenigbaar”. Hier wordt door de PCBO-leider een koers gevaren die spot met alle Schriftuurlijke principia!

De heer Van Oort signaleert tegenover het benauwende verschijsel van de verdeeldheid tussen de scholen, de onderwijzers en leraren die pretenderen gereformeerd te zijn. Het is een gescheidenheid

die zelfs zo verlamdend werkt, dat in het gehele onderwijsgebeuren met de groepen van Gereformeerde signatuur nauwelijks rekening wordt gehouden. En wie weet van de vele (vaak gevaarvolle) vernieuwingsbe-

wegingen in het onderwijs, zal deze gescheidenheid met des te meer teleurstelling constateren.

In hevige mate is ons onderwijs op drift geraakt. Onderwijsplanners verbonden aan allerlei instituten of werkzaam aan universiteiten geven aan de lopende band nieuwe ideeën en eerste konkretiserings van nieuwe zienswijzen. Maar in toenemende mate dragen deze vernieuwingsideeën een stempel dat gekleurd is door een socialistische visie. Het gevaar van een staatspedagogiek waarin ook het christelijk onderwijs wordt opgeslokt, is zeker niet denkbeeldig. Of voor wie het minder verontrust wil zien: in ieder geval draagt hetgeen door onderwijsplanners naar voren wordt gebracht een zogenaamd „neutraal” maar daarmee onbijbels stempel. Vanuit de hoek van het algemeen prot.-chr. onderwijs wordt aan dit alles weinig of geen tegenspel geboden. Slechts een enkel protestgeluid weerklinkt.

Een zekere samenwerking is er wel, maar in een voor de deelnemers geheel vrijblijvende vorm. Zo nu en dan wordt in Amersfoort een contactvergadering belegd, waarin enkele verenigingen van Gereformeerde signatuur met elkaar samenspreken. Iets concreets is er uit deze zgn. „club van Amersfoort” nog niet gegroeid. Wel heeft men elkaar wat leren kennen. Ook heeft voortdurend uitwisseling van de door de verschillende verenigingen uitgegeven bladen plaats.

Gezien de nood in het christelijk onderwijs — en daar niet alleen — valt er te pleiten voor meer samenwerking onder Gereformeerde belijders. Zoveel mogelijk zal eendrachtig naar wegen gezocht moeten worden om gezamenlijk te komen tot voor het onderwijs op Gereformeerde grondslag verantwoorde leerboeken. Juist hieraan bestaat een toenemend gebrek. Uitgevers zien het meest in neutrale of algemeen christelijke methodes, omdat slechts daarvoor een winstgevend markt te verwachten is. Hier en daar zijn aanzetten aanwezig om verantwoord materiaal uit te geven, maar tot nu toe zijn de initiatieven verbrokkeld. Er worden de laatste jaren overal in ons land reformatorische scholen opgericht. Nu gebeurt dat vaak, omdat in veel plaatselijke scholen het christelijk element dermate verwaterd is, dat ouders of kerkeraden zich genoodzaakt zien tot oprichting van een nieuwe school, een „reformatorische” school. Wanneer dit vanuit deze motieven gebeurt, is dat een verheugende zaak. Het is immers een gelukkige omstandigheid dat ouders er bewust voor kiezen, hun kinderen op te voeden naar de beginselen van de Reformatie en daarom hun school sieren met het predikaat „reformatorisch”.

Typerend is, dat deze aanduiding in bredere kring gebruikt wordt. Zowel in publikaties van de VCO als in die van GOLV en KLS. Dit zou een gezamenlijk aanknopingspunt kunnen zijn, waarop allen aanspreekbaar zijn. Of wordt dit begrip „reformatorisch” in verschillende kring anders gevuld?

Het woord „reformatorisch” is de laatste tijd plotseling gaan fungeren als een herkenningsteken. Het is de aanduiding geworden van een bepaalde groep. Een onderscheidingssteken voor een Gereformeerd volksdeel, dat zich hiermee wil afbaken tegenover hen die „algemeen” protestants-christelijk zijn. De namen Christelijk of Gereformeerd bleken een niet meer juiste klank te hebben.

Nu is deze naam die aanduidt dat men leven wil uit de centrale begrippen van de Reformatie (en óók van de Nederlandse Nadere Reformatie) een waardevolle naam. Hiermee wil positie gekozen worden tegenover allerlei in kerk en samenleving dat zich van de reformatorische beginselen af beweegt. Het gebruik van de naam „refor-

matorisch” bevat echter ook een gevaar. Het zou gebruikt kunnen worden om een zekere groepsidentiteit aan te geven, een groepsbewustzijn dat los staat van het geheel. Dat zou weinig reformatorisch zijn, omdat de Reformatie van het begin aangelegd is geweest op het geheel, en beslag wilde leggen op heel het volk en heel het leven.

Wanneer we allen terugkeerden naar de centrale gedachten aan de Reformatie zou dat een goede basis tot eenheid zijn. In de Reformatie ging het er om de Heilige Schrift weer centraal te stellen. Het Woord Gods in het middelpunt, als regel voor geloof en leven. Het ging om de kernvraag van een genadige verkiezende God voor zondige verloren mensen; het ging — speciaal in de Calvinse Reformatie — om de heiliging van heel het leven, om te leven voor Gods aangezicht.

Wanneer we ons allen willen laten gezeggen door wat het in feite betekent zich „reformatorisch” te noemen, zou veel gescheidenheid opgelost kunnen worden. Of eigenlijk beter gezegd: wanneer we ons allen laten gezeggen door wat het Woord ons leert. Dan zou er echt uitzicht zijn, ook voor de verdeeldheid in het Gereformeerd-reformatorisch onderwijs.

Zal dit een vrome wens blijven? Of zal men eindelijk, eindelijk eens **werkelijk** bekommerd worden over de afschuwelijke **zonde** van de verdeeldheid?

Onbegrijpelijk

Over de communistische leraar in Zwolle en de reactie van de heer Barnhoorn daarop schreef het Friesch Dagblad onder bovenstaand opschrift het volgende:

In Zwolle werd een leraar aan een Christelijke school, leraar voor het godsdienstonderwijs, lid van de communistische partij. Dat is onbegrijpelijk.

Immers, het communisme, zoals dat politiek ook in Nederland gestalte kreeg, heeft een wijsgerige basis. Het is gebaseerd op het historisch materialisme. Dat is een wijsgerig stelsel, waarin geen enkele plaats is voor het geloof in een Almachtig God en Zijn voorziening overal. De culturele bovenbouw, waarbij ook de Godsdienst wordt gerekend, wordt volgens het historisch materialisme bepaald door de materiële benedenbouw. Dit historisch materialisme is altijd en volstrekt logisch en noodzakelijk atheïstisch.

Ook in Nederland heeft de communistische partij herhaaldelijk verklaard, dat „haar moraal wortelt in de wereldbeschouwing van het dialectisch materialisme”.

In de tweede plaats is de communistische partij voorstander van de totalitaire staat, zoals die in alle communistische landen tot uitdrukking komt. Zij kijkt daarbij af van de oorspronkelijke gedachte van Marx, dat in de communistische wereld de staat als vanzelf zou afsterven. Overal, waar het communisme zich van de macht heeft meester gemaakt, heeft in zulk een totalitaire staat de partij de hoogste macht. Het is overal en altijd partijdictatuur.

Voorts, in de derde plaats, probeert het communisme zijn ideaal te verwezenlijken langs de weg der revolutie. Dat is voor het communisme tenslotte de enige weg, waarlangs iets definitiefs te bereiken valt.

En eindelijk vraagt elke communistische partij, ook die in Nederland, van haar leden een volstrekt disciplinair gedrag. Zo’n partijlijn is vastgesteld, is die voor allen bindend. Inbreuk op de discipline kan van niemand geduld worden, van de parlementaire vertegenwoordigers of vooraanstaande functionarissen evenmin als van de gewone leden.

Het is dan ook een volstrekt onwezenlijke gedachte, te denken, dat er

binnen het kader van de communistische partijorganisatie ruimte zou zijn voor het tot gelding brengen van een Christelijke boodschap. Het bestuur van de Christelijke school, waar de betrokkene net een vaste aanstelling had gekregen, toen hij lid werd van de CPN, heeft deze leraar ontslag aangezegd. De rechtspositie van leerkrachten bij het bijzonder onderwijs is wettelijk geregeld. Zij kunnen tegen een ontslag in beroep gaan bij een onafhankelijke commissie, waarvan de helft van de leden wordt gekozen door de schoolbesturen en de andere helft door de leerkrachten. Maar de heer C. Barnhoorn, voorzitter van de PCBO (Prot. Chr. Bond voor Onderwijzend Personeel) heeft in zijn kwaliteit zich gehaast in Trouw bekend te maken, dat het lidmaatschap van de communistische partij als zodanig geen reden mag en kan zijn voor ontslag aan een School met de Bijbel. Ook dat vinden wij onbegrijpelijk. Of — misschien ook niet, gelet op allerlei „ontwikkelingen”, die zich bij het Protestant-Christelijk onderwijs voordoen.

Over deze zaak komen we D.V. nog terug.

Kerknieuws

Bedankt voor Langerak (Z-H): Ds C. Bakker te Enschede-Zuid.

Adreswijziging — Het adres van de scriba van de kerk te Krommenie is thans: H. J. Vreemann, Zamenhofstraat 9, Krommenie. Tel. 075-81828.

Enschede-Zuid — Op zaterdag 4 oktober a.s. zal een vernieuwde vergadering in gebruik worden genomen. Naast de aanleg van centrale verwarming hebben de wanden een fikse opknappbeurt gehad. Ook zijn er een 40-tal nieuwe stoelen besteld. Het ligt in de bedoeling, dat in deze zaal aan de Weth. Beversstraat/hoek Weth. Elhorststraat de kerkeraad, de mannen- en vrouwenvereniging en de kleine en grote jeugdvereniging zullen vergaderen. Ook de catechisaties zullen er gehouden worden. De kosten van de aanleg centrale verwarming en inrichting zullen rond f 6000,— vergen, terwijl de bouwvereniging een bijdrage van f 1100,— toezegde.

Dalfsen — De kerkeraad overweegt twee mogelijkheden inzake het beroepen van een predikant. De ene mogelijkheid werd in deze rubriek reeds eerder gememoreerd, nl. een combinatie met Zwolle. De andere mogelijkheid is; beroepen in samenwerking met de kerk te Langeslag. Een definitieve beslissing is nog niet genomen.

Conventsvergadering — Op zaterdag 21 sept. jl. werd in Utrecht de Conventsvergadering van de „buitenverbandse” kerken gehouden. Ook op deze vergadering werd er uitgebreid gediscussieerd over het kerkverband. Er werd niet veel tastbaar resultaat geboekt. De volgende besluiten van meer materiële aard

werden genomen: a. Aan de Theol. Hogeschool te Apeldoorn zal ook dit jaar weer f 5000,— worden overgemaakt. Zodra mogelijk wordt dit bedrag vergroot. b. De kerken zullen gezamenlijk de verantwoordelijkheid aanvaarden voor onze oudste emeritus ds Westerhuis te Velp, die nu al tweemaal tijdens zijn emeritaat een kerkcheuring heeft moeten meemaken.

Op 30 november zal men opnieuw samenkomen D.V., waarbij dan wel geadviseerd wordt zich zo mogelijk via regionale vergaderingen te doen vertegenwoordigen. Niet alle kerken waren **ter vergadering** present. Een enkele kerk had waarnemers gezonden.

Predikantenkonferentie — De Geref. Predikantenvereniging: „Calvin” heeft ter ontmoeting met de Ned. Geref. Kollega's (vrijgemaakt „buiten verband”) een vergadering gepland op woensdag 23 okt. a.s., 's morgens om 10.30 uur in de Chr. Geref. kerk te Amersfoort, Grote Haag 54. Daar hoopt te spreken ds Z. G. van Oene te Zwolle. Verder zijn hartelijk welkom alle predikanten van de Geref. Gezindte, die willen staan op basis van Schrift en Geref. belijdenis en die samen met de anderen willen meedenken over hoe men elkaar kan vinden in ware eenheid. Het is een dagvergadering. Men wordt verzocht brood mee te nemen!

D.V. 5 oktober a.s. hopen wij in dankbaarheid aan de Heere te herdenken, dat op 16 juli jl. 50 jaar in het huwelijk waren verbonden onze ouders en grootouders

H. VAN DEN BERG
en

G. VAN DEN BERG-BRASZ

Door familieomstandigheden konden wij op de betreffende datum geen bijzondere aandacht aan dit heugelijk feit schenken.

Hun dankbare kinderen
en kleinkinderen.

Enschede, september 1974
C. F. Klaarstraat 14.

Gelegenheid tot feliciteren tussen 17 en 19 uur in Restaurant A.B., Gronausestraat 100, Enschede.

Theol. stud.
vraagt

EEN KAMER

in of bij Utrecht,
liefst omgeving Uithof.

T. L. Meijlink,
Ruijchaverstraat 9, Vlaardingen.
Tel. 010-351175

Bestel (dan gaat 't snel!)
Uw **Bijbels** en boeken bij/via

Boekhandel KOPPENAAL
Nunspeet. (tel. 03412-3424)
(Bij voorbaat hart. dank!)

(Van f 20 — tot f 30,— halve portokosten; daarboven portovrij)

„Van de gunstbewijzen des Heren wil ik altoos zingen,
van geslacht tot geslacht zal ik Uw trouw met mijn mond
verkondigen.”
Psalm 89 vers 2

Na een kortstondig ziekbed is in zijn Heer en Heiland ontslapen
one geliefde vader, opa, broer, zwager en oom, de heer

WILLEM NABERQ

sinds 23 jan. 1951 weduwnaar van Hendrika Egberdina Bramer,

op de leeftijd van bijna 87 jaar.

Rotterdam, M. NABFRS
Z. NABERS-KALIS
Barendrecht, F. NABERS
B. P. NABERS-KOOIJMAN
G. M. NABERS
Kleinkinderen en verdere familie

Barendrecht, 25 september 1974
Vlietweg 87

De bijzetting in het familiegraf op de „Zuiderbegraafplaats” aan de Slinge te Rotterdam-Zuid heeft inmiddels plaatsgevonden maandag 30 september.

Op Gods tijd is nog vrij onverwachts van ons weggenomen onze
lieve man, vader en grootvader.

JOHANNES ANTONIE KETEL

in de hoge ouderdom van 83 jaar, na een gelukkig huwelijk van
53 jaar.

Zijn lievelingslied was psalm 68:10, oude ber.

Hardegarijp, 29 september 1974
Wester-Omwei 21

Hardegarijp: H. KETEL-BRASZ
Hardegarijp: T. BOEIJENGA-KETEL
J. BOEIJENGA
HERMA
JOHAN
MARLEEN
ARJEN
FROUKJE

De begrafenis heeft inmiddels plaats gevonden.

In de serie 'Hulp bij de Bijbelstudie' verschijnt binnenkort het
derde deeltje, getiteld

de brief van Jakobus

van de hand van ds C. P. Plooy

De prijs van dit deeltje is f 2,—; bij afname van 5 exemplaren
f 8,50; 10 ex. f 16,—; 20 ex. f 31,—; elke 10 ex. meer f 15,—.

Bestellingen **UITSLUITEND** door overschrijving van het
bedrag op giro no. 575 663 t.n.v. G. de Kruijf, Troelstralaan 252,
Utrecht.

Voor al uw

handels- en familie drukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Slotlaan 220 - Zeist

Redactieleden

Ds G. Janssen
Drs H. de Jong
D. W. L. Milo
Ds H. Smit
Drs H. E. S. Woldring

Adres van de Redactie

Postbus 7176
te Amsterdam.

Advertenties en druk

Drukkerij
„Steenbergen”,
Slotlaan 220, Zeist.
Tel. 0 3404 - 12452

Abonnementsprijs:

f 22,50 per jaar
f 11,75 per halfjaar
f 6,15 per kwartaal
Buitenland: Europa
en zeepost f 30,—;
Luchtpost f 50,—

Geref. Persvereniging „Opbouw”

Abonnementenadministratie

Pasteursingel 29b,
Rotterdam-7
Tel. 010-153703
Giro 40 49 45

Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.